

Maciej Motas

PSL Piast a narodowa demokracja

Niepodległość i Pamięć 18/2 (34), 171-177

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maciej Motas

PSL Piast a narodowa demokracja

S tosunkowo niedawno ukazała się interesująca praca Adama Andrzeja Urbanowicza o wyżej zacytowanym tytule. Wbrew formułowanej przez autora na początku prezentowanej pracy tezie, że „literatura traktująca o dziejach endecji jest znacznie uboższa niż ta, która dotyczy historii ruchu ludowego”¹, zarówno dzieje ruchu ludowego, jak i Narodowej Demokracji doczekały się bogatej literatury przedmiotu, w tym licznych monografi². O ile jednak problematyka dotycząca stronnictw ludowych stanowiła jeden z głównych przedmiotów badawczych przed rokiem 1989, o tyle ogół zagadnień związanych z dziejami ruchu narodowego rozwijany jest przez historyków i politologów przede wszystkim po tym roku³, co więcej stanowi jedno z głównych pól ich zainteresowań⁴. Nie sposób natomiast nie zgodzić się z Panem Adamem Andrzejem Urbanowiczem, że, pomimo wspomnianej mnogości opracowań, dotychczas „nie powstała monografia przedstawiająca histo-

-
- 1 A. A. Urbanowicz, *PSL Piast a narodowa demokracja w latach 1913-1931*, Gorzów Wielkopolski 2008, s. 10.
 - 2 Są to przede wszystkim prace: E. Maj, *Związek Ludowo-Narodowy (1919-1928)*, Lublin 2000; J. R. Szaflik, *Polskie Stronnictwo Ludowe Piast 1926-1931*, Warszawa 1970; R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893-1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980.
 - 3 Pomimo że przed rokiem 1989 powstało szereg klasycznych dziś już prac z zakresu tej problematyki, przede wszystkim autorstwa R. Wapińskiego i J. J. Tereja.
 - 4 Być może wniosek autora wypływa z faktu, że w swojej pracy oparł się w znacznej mierze na literaturze sprzed roku 1989 i z lat 90. XX wieku, nie uwzględniając przy tym najnowszych opracowań. W ostatnich latach ukazało się wiele prac poświęconych m.in. wpływowi obozu narodowego w poszczególnych częściach kraju. Zob. np.: P. Dąbrowski, *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897-1918*, Kraków 2010; H. Lisiak, *Narodowa Demokracja w Wielkopolsce w latach 1918-1939*, Poznań 2006; K. Mucha, *Obóz narodowy w Łódzkiem w latach 1926-1939*, Łódź 2009; A. Tyszkiewicz, *Obóz Wielkiej Polski w Małopolsce 1926-1933*, Kraków 2004. Pojawiły się także inne opracowania, np.: M. Białokur, *Myśl społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza*, Toruń 2005; M. Nowak, *Narodowcy i Ukraińcy. Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922-1939*, Gdańsk 2007.

rię stosunków PSL Piast z Narodową Demokracją”⁵. Częściowo jedynie tematykę tę wcześniej podejmowali m.in. Jan Molenda⁶ i Tadeusz Wolsza⁷. Jeszcze w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku powstała też praca Tadeusza Reka, która jednak ze względu na jednostronność formułowanych w niej ocen oraz propagandowy charakter musi być traktowana z dużą rezerwą⁸.

Praca *PSL Piast a narodowa demokracja w latach 1913-1931* podzielona została według kryterium chronologicznego na cztery rozdziały, które opisują wzajemne relacje obu politycznych podmiotów w latach: 1913-1918, 1919-1922, 1922-1926, 1926-1931.

Pierwszy rozdział dotyczy analizy stosunków społecznych i politycznych w Galicji – mateczniku polskiego ruchu ludowego, w przededniu wybuchu I wojny światowej.

Od samego niemal początku drogi opisywanych dwóch nurtów politycznych były za sobą ściśle związane. Wielu działaczy ludowych należało, jeszcze przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, do tajnej Ligi Narodowej, kierującej działaniami obozu narodowego w poszczególnych zaborach (spośród ludowców byli to między innymi Karol Lewakowski, Włodzimierz Tetmajer, Wincenty Witos). Interesującym wątkiem ukazowanym przez autora, dobrze obrazującym współdziałanie narodowców i ludowców (różnych nurtów), była, datująca się od pierwszych lat XX wieku, współpraca obozu wszechpolskiego z kierowanym przez ks. Stanisława Stojałowskiego Stronnictwem Chrześcijańsko-Ludowym (dalej jako SChL – M.M.). Istotną rolę w zbliżeniu obu środowisk odegrał Jan Zamorski (któremu ks. Stojałowski przekazał kierowanie popularnego pisma dla ludu „Wieniec – Pszczółka”). Współpraca ta doprowadziła ostatecznie do połączenia się obu nurtów. Alians ten wywołał początkowo duże spory w ramach galicyjskiej endecji, ciekawie, biorąc szczególnie pod uwagę potoczne i dominujące do dziś poglądy na temat Narodowej Demokracji, rysują się argumenty, które formułowali ówcześni oponenti współpracy ze stojałowczykami. Zarzucano im m.in. stanowisko prorosyjskie oraz antysemityzm. O ile przed wybuchem I wojny światowej obóz narodowy zbliżał się do SChL oraz grupy „Podolaków”, o tyle PSL,

5 A. A. Urbanowicz, *PSL Piast...*, s. 7.

6 J. Molenda, *Chłopi, naród, niepodległość. Kształtowanie się postaw narodowych i obywatelskich chłopów w Galicji i Królestwie Polskim w przededniu odrodzenia Polski*, Warszawa 1999.

7 T. Wolsza, *Narodowa Demokracja wobec chłopów w latach 1887-1914. Programy, polityka, działalność*, Warszawa 1982.

8 T. Rek, *Chjeno-Piast 1922-1926. W świetle obrad Sejmu i Senatu*, Warszawa 1955.

kierowany przez Jana Stapińskiego, wchodził w częste przedwyborcze sojusze i taktyczne porozumienia z obozem konserwatystów galicyjskich – stańczykami. Współpraca ta miała na celu zniwelowanie wpływów narodowych demokratów wśród ludności Małopolski⁹. Lata 1908-1913 to okres otwartej walki politycznej pomiędzy z jednej strony PSL J. Stapińskiego i konserwatystami galicyjskimi pod wodzą Michała Bobrzyńskiego, a Narodową Demokracją, kierowaną w Galicji między innymi przez Stanisława Głąbińskiego, Stanisława Grabskiego i Jana Gwalberta Pawlikowskiego¹⁰ w sojuszu z SChL ks. Stojałowskiego, z drugiej. Sytuacja uległa zmianie po dokonanych w 1913 r. rozłamie wśród ludowców, przeprowadzonym przez stronników Władysława Długosza i W. Witosa, w wyniku którego powstała nowa partia ludowa – PSL „Piast”. Rozmowy z „Piastem” prowadził w imieniu obozu wszechpolskiego Józef Buzek¹¹. Tym, co zdecydowanie zbliżyło oba środowiska, było podobne podejście do problematyki mniejszości ukraińskiej. Zarówno piastowcy, jak i endecy przeciwni byli zapoczątkowanej przez M. Bobrzyńskiego (jako namiestnika Galicji) polityce ustępstw oraz nadawania szerokiej autonomii kulturalnej i ekonomicznej Ukraińcom.

W czasie wojny przedstawiciele „Piasta”, podobnie zresztą jak i reprezentanci galicyjskiego Stronnictwa Demokratyczno – Narodowego, weszli do utworzonego przez obóz aktywistów Naczelnego Komitetu Narodowego. Stopniowo jednak, m.in. pod wpływem kontaktów z działaczami Komitetu Narodowego Polskiego oraz, co oczywiste, pod wpływem międzynarodowej koniunktury, zaczęli się orientować na państwa Ententy (formalnie nie opuszczając NKN-u). W czasie wojny wzrastała osobista pozycja Witosa w stronnictwie, co nie pozostawało bez wpływu na wzajemne relacje obu partii. Nowy rozdział w stosunkach pomiędzy „Piastem” a Narodową Demokracją rozpoczął się w maju 1917 r., po ostatecznym ustąpieniu piastowców z NKN-u. W lipcu 1917 r. utworzony został na terenie zaboru austriackiego Związek Międzypartyjny grupujący stronnictwa opowiadające się po stronie państw Ententy, w którego skład wchodziłi przedstawiciele endecji, „Piasta”, grupa „Rzeczpospolitej”¹² i podolacy.

9 Szerzej na temat obozu narodowego w Galicji zob.: A. Wątor, *Narodowa Demokracja w Galicji do 1918 roku*, Szczecin 2002.

10 Prawniczką J. G. Pawlikowskiego jest postanka do Parlamentu Europejskiego – Róża Woźniakowska-Thun. Zob.: *Płótna Matejki nie nadają się na worki do mąki. O Janie Gwalbercie Pawlikowskim, z jego prawniczką – Różą Woźniakowską-Thun – rozmawia Krzysztof Tenerowicz*, „Mysł.pl”, 2009, nr 14, s. 38-40.

11 Wnukiem Józefa Buzka jest b. premier III RP, prof. Jerzy Karol Buzek. Zob. K. Pol, *Józef Buzek (1873-1936)*, „Samorząd Terytorialny”, 2004, nr 7-8, s. 144.

12 A. Wątor, *Chrześcijańsko-narodowi. Z dziejów nurtu politycznego do 1928 roku*, Szczecin 1999.

U progu zakończenia wojny piastowcy odrzucili propozycję wejścia do rządu Ignacego Daszyńskiego. Z rezerwą odnosili się także do rządu Jędrzeja Moraczewskiego, obawiając się zbyt radykalizmu społecznego tworzonego przez niego gabinetu. „Piast” nie afiszował się w tym okresie współpracą z obozem narodowym, stronnictwo Witosy dążyło bowiem do konsolidacji stronnictw ludowych, zaliczanych w większości do ugrupowań lewicy społecznej.

Odzyskanie niepodległości otworzyło nowy rozdział w obustronnych relacjach. Tym, co w sposób zasadniczy różniło oba ugrupowania w pierwszych latach niepodległości, był stosunek do sposobów przeprowadzenia reformy rolnej¹³. Ludowcy opowiadali się za parcelacją wielkoobszarowych majątków ziemskich, przewidując, w zależności od reprezentowanej barwy politycznej (do najsilniejszych partii chłopskich należały: PSL „Piast”, PSL „Wyzwolenie” oraz PSL Lewica, w kolejnych latach ruch ludowy podlegał licznym rozłamom i podziałom, wśród których do najistotniejszych zaliczyć należy m.in.: powstanie w roku 1924 Związku Chłopskiego oraz Niezależnej Partii Chłopskiej, a w 1926 r. Stronnictwa Chłopskiego) i idącego za tym stopnia radykalizmu społecznego, odszkodowanie dla dotychczasowych właścicieli bądź nie. Związek Ludowo – Narodowy, ówczesna parlamentarna emanacja obozu narodowego, popierany przez dużą część ziemiaństwa, nie mógł opowiadać się za tak radykalnym kształtem reformy. Konflikt powstał także na tle wyboru Prezydenta w grudniu 1922 r. Ludowcy z „Piasta” nie chcieli poprzeć kandydata Narodowej Demokracji – hrabiego Maurycego Zamoyckiego (największego posiadacza ziemskiego w Polsce) i zagłosowali na kandydata PSL „Wyzwolenie” – Gabriela Narutowicza. Po zabójstwie Narutowicza „Piast” przyłączył się do nagonki na endecję, obarczając ją odpowiedzialnością za nie (oraz wytykając „szerzenie kultu Eligiusza Niewiadomskiego”).

W okresie poprzedzającym zamach majowy 1926 r. PSL „Piast” posiadał największy spośród partii ludowych wpływ na rządy. Przywódca „Piasta” Wincenty Witos trzykrotnie pełnił funkcję premiera rządu (1920-1921, 1923, 1926), a inny czołowy działacz tej partii Maciej Rataj w latach 1922-1928 piastował stanowisko Marszałka Sejmu. Próby utworzenia wspólnej koalicji pomiędzy „Piastem” a ugrupowaniami obozu narodowego miały miejsce już na początku lat dwudziestych. Jednym z największych

zwolenników utworzenia „polskiej większości” parlamentarnej był znany narodowy publicysta Stanisław Stroński¹⁴. Ostatecznie doszło do utworzenia wspólnej koalicji rządowej (ugrupowań Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej i PSL „Piasta”) w wyniku porozumienia zawianego 17 maja 1923 r. w Lanckoronie (stąd nazwa „pakt lanckoroński”): „Pakt proklamował zasadę «polskiej większości» i «czysto polskiego rządu», zapewniającą przewagę «wpływu polskiego» w ciałach samorządowych drogą odpowiedniej reformy ordynacji wyborczych i kolonizacji «obszarów ważnych pod względem wojskowym i narodowym». W zakresie administracji i polityki narodowościowej planowano «całkowitą zmianę systemu na kresach w duchu państwowym i narodowym» przez popieranie tam żywiołu polskiego, obsadzanie administracji ludźmi pewnymi i lojalnymi wobec państwa, polonizację Białorusinów, stanowcze zwalczanie ruchu komunistycznego (...) Żądano zawarcia konkordatu ze Stolicą Apostolską. Armia i wszystkie jej agendy miały podlegać – wbrew planom Piłsudskiego – ministrowi spraw wojskowych (...) W dziedzinie polityki zagranicznej i handlowej miano zabezpieczyć Polsce rynki wschodnie, trzymać się systemu wersalskiego, współpracować z Czechosłowacją, uzyskać pożyczki z USA”¹⁵. Zamach majowy, poparty między innymi przez PSL-„Wyzwolenie”, odsunął od władzy rząd W. Witos. Po 1926 r. zarówno PSL „Piast”, jak i od 1927 r. PSL „Wyzwolenie” były w opozycji w stosunku do rządzącego obozu J. Piłsudskiego. W 1929 r. obydwie partie włączyły się czynnie w tworzenie opozycji antysanacyjnej w postaci Centrolewu. W toczącym się w latach 1931-1932 procesie brzeskim sądzeni byli główni przywódcy chłopscy m. in. przywódcy „Piasta” – Wincenty Witos i Władysław Kiernik.

Stosunki pomiędzy dwoma obozami politycznymi w opisywanym okresie dalekie były od sielanki. Konfliktowe sytuacje, wzajemne oskarżenia i spory nie należały w parlamentarnej praktyce lat dwudziestych i trzydziestych do rzadkości. O wzajemnej niechęci środowisk niech świadczy przytoczona za Bernardem Singerem przez Ludwika Stommę anegdota o oratorskich i polemicznych zdolnościach niektórych przedwojennych parlamentarzystów. Zdaniem Singera, do posłów, którzy wypełniali sejmowe galerie i na których wystąpienia „chodzono”, licząc, że „oprócz pięknej polszczyzny popłyną z mównicy niespodziewane riposty i perły polemiki”, należał znany narodowy publicysta Stanisław Stroński. „Kiedy uzasadniał

14 J. Faryś, *Stanisław Stroński. Biografia polityczna do 1939 roku*, Szczecin 1990, s. 72 i n.

15 Z. Pawluczuk, *Zarys dziejów politycznych Polski w latach 1918-1985*, Warszawa 1986, s. 51-52

sojusz endecji i chadecji z Piastem Witosa, jeszcze parę dni wcześniej zarżarcie przez nie zwalczanym, z sali padło pytanie: «Dobrze, dobrze, a jak się nazywa pies ministra Chłapowskiego». Wszyscy wiedzieli, że na znak pogardy do ludowców wołano go «Witos». Stroński nie spieszył się jednak ani na chwilę. «Jak mu się pan przedstawiś, to się dowiesz»¹⁶. Wzajemne animozje nie stały jednak na drodze do porozumienia, gdy kompromis wydawał się niezbędny. Jak pisze w podsumowaniu Urbanowicz: „Analiza stosunków między piastowcami a wszechpolakami pozwala stwierdzić, że między «klasową» partią chłopską a ruchem, który uważał się za reprezentanta całego polskiego narodu, możliwy był kompromis programowy. Lansowanie przez *piastowców* wizji endeków jako głównych wrogów «Polski Ludowej» w latach 1919-1922 miało przyczyny koniunkturalne. W istocie poglądy czołowych działaczy Piasta na wiele kwestii były zbliżone do przekonań wszechpolaków. Ich ocena sytuacji międzynarodowej Polski nie różniła się istotnie. Łączyło ich przekonanie, że możliwa i pożądana będzie polonizacja kresów. PSL Piast jedynie przez bardzo krótki okres wspierał federacyjne plany Piłsudskiego, zaś generalnie bliższa była mu inkorporacyjna koncepcja endecji. Piastowcy, podobnie jak narodowcy, podkreślali swoje przywiązanie do katolicyzmu. Stronnictwo kierowane przez Witosa, tak jak obóz narodowy, z niechęcią odnosiło się do etatyzmu w polityce gospodarczej»¹⁷. Po ostatecznym zjednoczeniu ruchu ludowego w 1931 r. relacje pomiędzy utworzonym Stronnictwem Ludowym a obozem narodowym przeszły ewolucję w stosunku do tego jak kształtowały się w latach poprzedzających zamach majowy. W zmienionej rzeczywistości rządów sanacyjnych oba ruchy polityczne ewoluowały w przeciwnych kierunkach. Połączenie wszystkich nurtów chłopskich w jednym stronnictwie, które przesunęło się zdecydowanie na lewo, pozbawiło endecję potencjalnego sojusznika, jakim wśród partii ludowych mógł być jedynie centroprawicowy „Piast” (stronictwu Witosa R. Dmowski jeszcze w 1926 r. składał propozycję przystąpienia do tworzącego się wówczas Obozu Wielkiej Polski). Zgodzić się należy z Urbanowiczem, który konstatuje: „Polskie Stronnictwo Ludowe Piast (...) było najbliższym programowo endecji odłamem ruchu ludowego. Wraz z nim odeszła bezpowrotnie w przeszłość koncepcja parlamentarnych rządów *polskiej większości*”¹⁸. SL dało ostatecznie wyraz kierunkowi swojego rozwoju współtworząc Centrolew, w obozie

16 L. Stomma, *Mam was dość!*, „Polityka” z 26. 09. 2009, s. 122.

17 A. A. Urbanowicz, *PSL Piast...*, s. 254-255.

18 *Tamże*, s. 252.

narodowym następowały zaś w latach 30. zmiany, zarówno organizacyjne jak i ideowe, które stanowiły wyraźne odejście od demoliberalnych praktyk pierwszej połowy lat dwudziestych ub. wieku. Taki kierunek ewolucji obu obozów politycznych nie oznaczał jednak, że nie były podejmowane próby nawiązania współpracy także w latach 30.¹⁹

Problematyka dotycząca wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi obozami II RP zdaje się cieszyć ostatnio pewnym zainteresowaniem naukowców²⁰. Praca A. Urbanowicza wpisuje się w ten popularny nurt. Pomimo dużej wartości nie jest ona jednak wolna i od mankamentów. Zaliczyć do nich można nieuwzględnienie najnowszych wyników badań oraz oparcie się na starszej literaturze przedmiotu. Pewną niedogodność wywołuje też brak indeksu nazwisk. W sferze tematyki autor skupił się przede wszystkim na taktycznej stronie działalności politycznej obu formacji, nie podejmując kwestii ewentualnych zbieżności bądź różnic programowych opisywanych partii. Wydaje się, że interesującym byłoby porównanie propozycji programowych, szczególnie w odniesieniu do tak istotnych zagadnień jak reforma rolna czy poglądy na temat kształtu, roli i zadań samorządu terytorialnego²¹. Poszerzenie pracy o zagadnienia z zakresu szeroko pojętej myśli politycznej mogłoby wzbogacić opisywaną problematykę. O ile bowiem w odniesieniu do koncepcji sformułowanych co do samorządu terytorialnego można mówić, szczególnie w dekadzie lat dwudziestych ub. wieku, o istotnych podobieństwach pomiędzy „Piastem” a obozem narodowym, o tyle nie da się już tego powiedzieć o poglądach w zakresie ustroju społeczno-gospodarczego. Niepodważalnymi zaletami pracy są jej klarowny podział, jasny, czytelny język oraz oparcie na szerokiej kwerendzie archiwalnej i prasowej. Podsumowując, praca A. Urbanowicza wypełnia istotną lukę w literaturze przedmiotu, stanowi przez to cenne uzupełnienie dla dotychczasowych publikacji z zakresu historii dwudziestolecia międzywojennego.

19 Jedną z takich prób opisuje w artykule: M. Motas, *Ruch ludowy i problematyka wiejska w koncepcjach i działalności Ruchu Narodowo-Radykalnego „Falanga”*, który ma ukazać się w najbliższym numerze „Rocznika Historycznego Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” za rok 2011.

20 Stosunkowi endecji do obozu rządowego poświęcona jest praca: *Narodowa Demokracja wobec rządów sanacji na terenie województwa pomorskiego w latach 1926-1939*, Toruń 2008.

21 Wśród opracowań omawiających problematykę samorządu terytorialnego w programach obu formacji należy wyróżnić m.in.: A. Łuczak, *Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych*, Warszawa 1973; G. Radomski, *Samorząd terytorialny w myśli politycznej Narodowej Demokracji 1918-1939*, Toruń 2009.